

Обзорен доклад

No 3, септември 2023 г.

В периферията на регионалното сближаване

Българските позиции по отношение на войната на Русия срещу Украйна, стратегическата ориентация, демокрацията, медиите и ценностите в сравнение с Централна и Източна Европа

Д-р Румена Филипова
председател
Институт за глобални анализи

Co-funded by the European Union

Агресията на Кремъл срещу Украйна провокира промени в нагласите в Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Докладът GLOBSEC Trends 2023, който се основава на детайлни проучвания на общественото мнение, показва, че се покачва одобрението на членството в ЕС и НАТО и се наблюдава по-сериозно осъзнаване на опасностите, които автокрациите представляват за сигурността на региона. В същото време уязвимостта към манипулативни послания продължава да съществува.[1]

България обаче се оказва встрани от тези регионални конфигурации, тъй като **нагласите на българските респонденти като цяло се характеризират с някои специфични и постоянни тенденции**, често споделяни със Словакия. Те включват относително по-ниска степен на подкрепа и ангажираност към ЕС и НАТО в сравнение с останалите страни от ЦИЕ; най-малко критична оценка на Русия и нейната война срещу Украйна; най-слабо възприемане на заплаха от страна на Москва и Пекин; най-високо одобрение на автократични лидери и задълбочаване на социално-консервативни, антизападни възгледи. В България са регистрирани и едни от най-ниските нива на доверие в медиите и правителството. Всъщност възгледите на българите отдалечават страната от Румъния (въпреки честите сравнения, които обикновени се правят между двете държави) и дори изпреварват Унгария по отношение на подкрепата за автократични и нелиберални позиции (въпреки че Унгария е представяна за образец на „нелиберална демокрация“).

По отношение на демографските разлики, основани на пол, възраст, образование, местоживеене и размер на населеното място, се открояват две основни тенденции. Първо, **принадлежността към най-младата възрастова група (18-24 години) и притежаването на диплома за висше образование** не представляват устойчиви индикатори на прозападни и социално прогресивни възгледи (както обикновено се приема в социологическите изследвания). Второ, **Северният централен регион в България**, който е сред най-бедните в страната, се отличава с едни от най-антидемократичните, проруски и нелиберални позиции.

Социологическите тенденции в България, представени в настоящия анализ, се основават на проучване на общественото мнение, проведено от Глобсек през март 2023 г. на базата на представителна извадка от 1000 български респонденти въз основа на стратифицирана многостепенна случайна извадка под формата на компютърно подпомогнато телефонно интервю (CATI). Профилите на респондентите са представителни за България по пол, възраст, образование, местоживеене и големина на населеното място. Резултатите са допълнително съпоставени с данните от анкетиране в седем други страни от ЦИЕ, включително Чехия, Унгария, Латвия, Литва, Полша, Румъния и Словакия.

Българите за ЕС, НАТО и стратегическите партньорства: Част от Запада, но с поглед към Русия и Китай

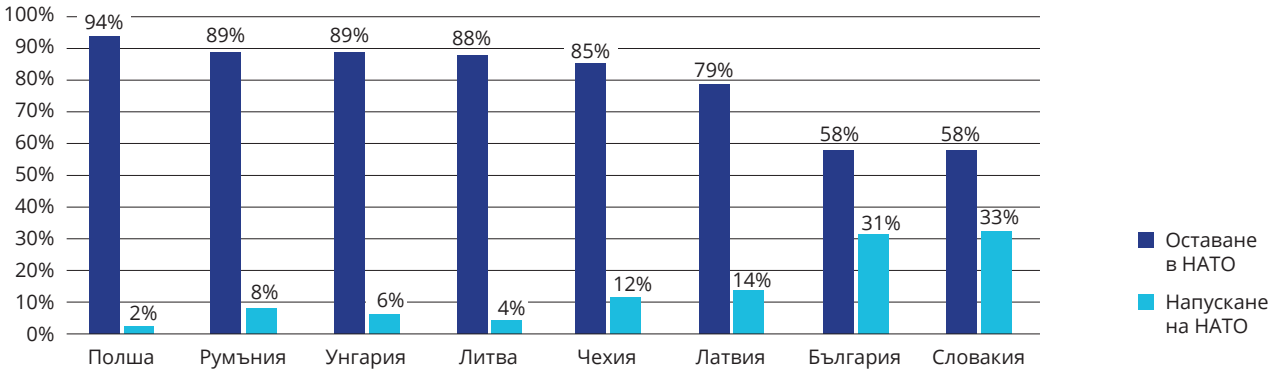
Традиционно положителното отношение на България към ЕС е постоянна характеристика на нагласите, въпреки че през последните години се наблюдава спад в положителната оценка на българското население за Съюза. През 2023 г. в хипотетична ситуация, в която трябва да гласуват на референдум за оставане или напускане на ЕС, **преобладаващата част от анкетираните българи (71%) биха избрали да запазят членството на страната в ЕС** срещу 23.3%, които биха предпочели да го напуснат (през 2018 г. обаче 87% от българите декларират положителната си нагласа към Съюза).[2] Въпреки че този процент е висок, **в други страни от ЦИЕ са регистрирани дори по-високи предпочитания за оставане в ЕС** (като Литва – 84.1% или Румъния – 85.5%), поради което той е вторият най-нисък в проучването на ЦИЕ-8, отстъпвайки единствено на Словакия (където одобрението за членство в ЕС е 63.6%). Всъщност 70.7% от българските респонденти смятат, че ЕС диктува на България, без тя да има възможност да му влияе, което е сходно с мнението на 78.4% от румънците и 69.9% от словаците.

Завършването на пълноценното интегриране на България в ЕС, особено чрез присъединяване към еврозоната, остава ябълка на раздора сред българската общественост. Пропагандните послания срещу еврото и организирането на широко рекламирана кампания за референдум срещу въвеждане на европейската валута, оглавявана от проруската, националистическа партия „Възраждане“, изглежда са оказали значително въздействие. **Над половината от българските респонденти (55.6%) заявяват, че въвеждането на еврото ще наруши суверенитета на страната и ще доведе до обедняване,** срещу 32.9%, които не са съгласни с това мнение. Подобни резултати са отчетени и в Полша (51.1%) и Румъния (54.7%), които също все още не са въвели европейската валута.

В съответствие с дългогодишно установени тенденции, българите са още по-малко категорични в подкрепата си за НАТО – нагласа, обусловена от исторически изкривеното и вкоренено възприемане на Москва като защитник и „доброжелателен съюзник“ на страната. При хипотетичен референдум за членството на страната в Алианса **57.8% биха гласували за оставането на София в НАТО**, а 31.2% биха гласували против продължаване на членството. Този резултат нарежда България като **страната, която най-малко желае да запази статута си в НАТО, заедно със Словакия** и в контраст с Полша, където почти цялото население – 93.7%, би гласувало за оставане в Алианса, или Румъния, където 88.9% споделят същите предпочитания. **Освен това българските респонденти най-малко подкрепят продължаването на членството на страната им в НАТО сред всички анкетирани членове на Алианса**.[3]

Тенденцията, при която войната на Русия срещу Украйна не доведе до значителен ръст на подкрепата за НАТО и осъзнаване на ползите за сигурността на София, се изразява във факта, че **само около половината от респондентите (53.4%) са съгласни с твърдението, че членството на страната в Алианса намалява вероятността от нападение от чужда държава**. Това отново представлява най-ниският резултат сред всички страни от ЦИЕ-8 (надминат с 53.5% от словаците, които мислят по същия начин). Съответно **българите са най-малко склонни да проявят солидарност** и да се съгласят, че страната трябва да защитава съседите си в НАТО в случай на нападение. 44% споделят това мнение, което е най-малкият дял сред останалите страни от ЦИЕ. В контраст, 91.4% от чехите и дори 64.5% от словаците изразяват готовност да се притекат на помощ на нападнат съюзник.

Фигура 1. Подкрепа за членство в НАТО

Източник: GLOBSEC Trends 2023.

Продължаващите затруднения на българското население да спазва и решително да подкрепя стратегическите ангажименти на страната се проявяват и в подреждането по важност на отношенията с основните глобални актьори от страна на респондентите. Антиамериканският дискурс, усилено пропагандиран от проруски политически и обществени кръгове, оказва значително влияние върху обществените възприятия, което води до фрапантния резултат, че **по-голям дял от анкетираните (25.6%) смятат Русия за най-важния стратегически партньор на България, отколкото САЩ** (последната позиция се подкрепя от 19.9%). Повече от анкетираните (8.2%) нареждат и Китай пред Обединеното кралство (6.2%) в класацията на стратегическите партньорства на България. Като цяло Германия получава най-високо одобрение (40.3%) като най-важен стратегически партньор на София.

Мотивите за предпочитания към определени стратегически партньорства на българската общественост се основават на различни културно-исторически, политически и икономически възприятия. Онези, които предпочитат стратегическо сближаване с Москва, не са непременно мотивирани от оценките за статуса на Русия в международните отношения, тъй като само 13.7% смятат, че Русия представлява су-

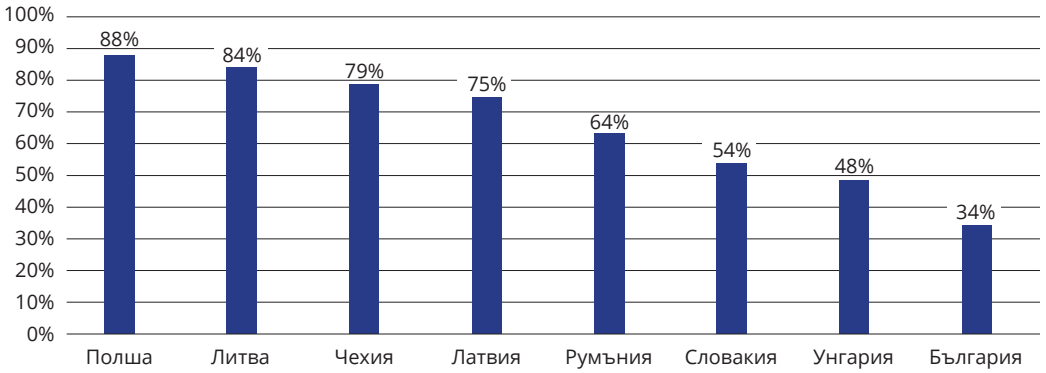
персила. Вместо това **най-често посочваната причина за взаимодействие с Кремъл се корени във възприятията за културна/ценностна близост и обща история,** като всяко от тези две мнения се подкрепя съответно от 23% и 40.1% от анкетираните. Всъщност, както показва докладът на Института за глобални анализи „История под прицел“, изопаченото представяне на двустранните българо-руски връзки като основани на взаимноизгодно „братство“ представляват основният идеен механизъм, чрез който Москва упражнява влияние върху съзнанието на българската общественост и свързаната с това уязвимост и възприемчивост към всички други видове руска дезинформация.[4]

На свой ред **САЩ се възприема като много по-надежден и сигурен съюзник в сравнение с всички останали глобални играчи**. Това мнение се споделя от 40.4% от анкетираните, докато само 6.4% оценяват Москва като надежден партньор. Освен това повечето респонденти (14%) възприемат Вашингтон като защитник на демокрацията и свободата, докато никой от анкетираните не приписва тези качества на Русия или Китай.

Оценките на българите за сътрудничество с Китай се основават на очакването за икономически възможности (31.5%) и технологичен напредък (32.1%), тъй като най-голям брой респонденти свързват тези характеристики с Пекин в сравнение с другите глобални играчи.

Освен това българските възприятия за заплаха оформят статута на България като изключение в регионалните сравнения. **Най-ниското възприемане на заплаха от страна на Русия в ЦИЕ е регистрирано сред анкетираните българи**, от които само 34.2% смятат, че Кремъл е опасен за страната. По подобен начин само 15% от българите усещат опасност от Пекин, което **нарежда българските респонденти на първо място по усещане за най-малка заплаха от Китай сред всички респонденти в Централна и Източна Европа.** За разлика от много държави от ЦИЕ, където ограниченото изпълнение на китайските инвестиционни обещания и все по-агресивните позиции на Пекин (спрямо Тайван и в подкрепа на войната на Русия срещу Украйна) доведоха до значителна преоценка за положителен потенциал в отношенията с източноазиатската страна, в България сътрудничеството с Китай все още се разглежда по-скоро като възможност, отколкото като опасност. Политиците и бизнесмените не са показали значителна степен на осъзнаване на предизвикателствата, идващи от Пекин. Например китайската агресия спрямо Тайпе не присъства във вътрешнополитическите дебати и българските политически партии не са заели позиция по отношение на напрежението в Тайванския проток.[5] Взаимодействията в сферата на висшето образование, улеснени от ограничените проверки и бдителност по отношение на сигурността, допълнително откриха възможност за академичните среди да развиват сътрудничеството си с Китай.[6] В същото време прокремълските „проксита“ прокарват в медийното пространство благоприятни за Китай наративи, които възхваляват китайския икономически модел и предполагаемите възможности за сътрудничество.

Фигура 2. Възприемане на Русия като заплаха

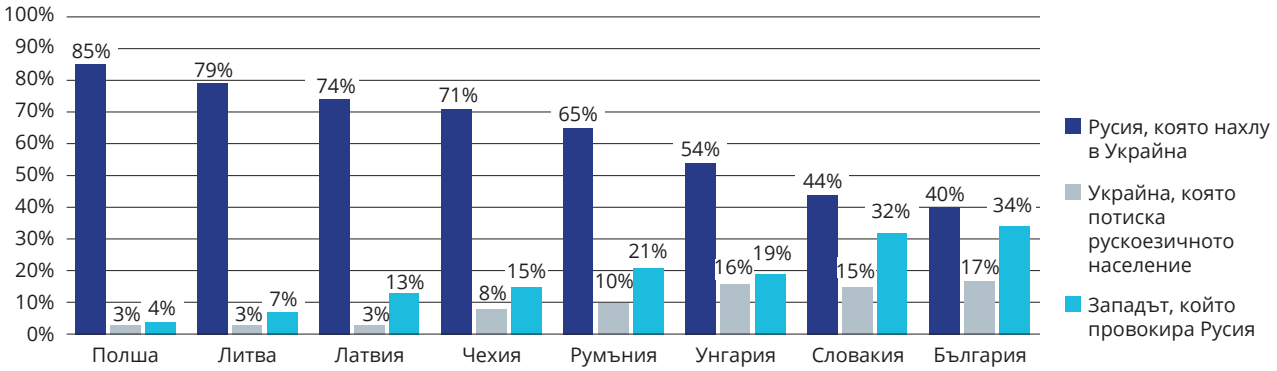
Източник: GLOBSEC Trends 2023.

Кой започна войната в Украйна: Българите все още не могат да решат

От началото на руската агресия срещу Украйна се наблюдава устойчива тенденция, при която българското общество е разделено в оценката си за това кой е отговорен за войната. Проруските кръгове (включително политици и журналисти) засилват тази нерешителност: въпросът дали София трябва да изпрати оръжие на Украйна отново разпали вечния дебат за „балансирането“ и „неутралитета“. Запазването на неутралитет обаче се разбира не толкова като средство за гарантиране на сигурността чрез неучастие в конфликти на трети страни, колкото като начин за размиване на прозападната ориентация на България въз основа на скрити или явни проруски пристрастия, целящи да предотвратят решителни действия в подкрепа на Киев.[7]

Данните от проучването потвърждават модела на разделени и несигурни оценки на войната, тъй като 43.7% от българските респонденти са съгласни, че Русия е нахлула в Украйна, докато общо 46.7% приписват вината или на Киев (14.6%), или на Запада, който е „провокирал“ Москва (32.1%). **Единствено Словакия регистрира по-нисък резултат от България в подкрепа на оценката, че Русия е агресор във войната с Украйна**, докато останалите страни от ЦИЕ-8 по-ясно разбират вината на Кремъл (дори 54% от унгарците мислят така).

Фигура 3. Отговорност за войната в Украйна

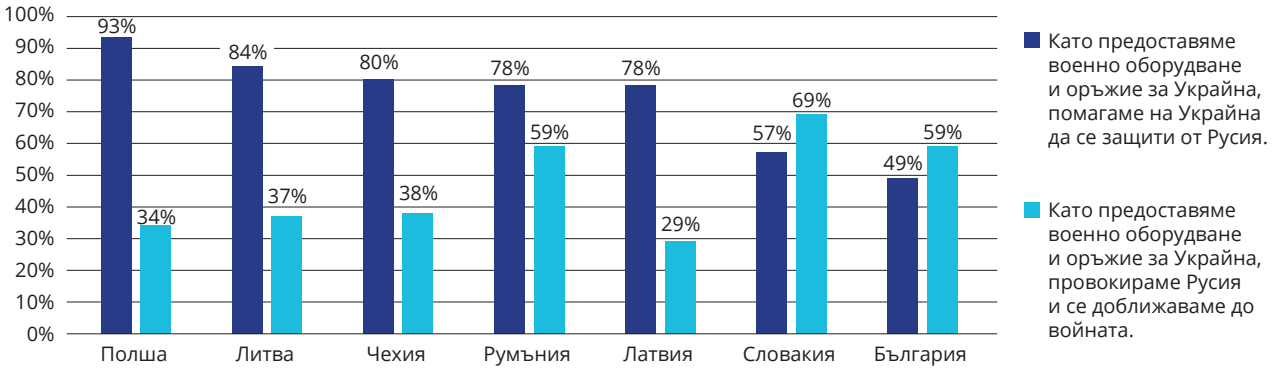

Източник: GLOBSEC Trends 2023.

По отношение на други измерения, свързани с войната, българите – заедно със словаците, изразяват сходни мнения, които не са толкова категорични в поддръжката на Украйна. Така например **анкетираните българи демонстрират най-малко съгласие (в пропорция от 48.9%) сред всички държави от ЦИЕ-8 с твърдението, че като предоставя военно оборудване и оръжия на Украйна, България помага на последната да се защити от Русия**. Българското население също така продължава да смята, че украинските бежанци получават подкрепа за сметка на българските граждани от по-слабите и социално уязвими групи в обществото, които привидно се нуждаят повече

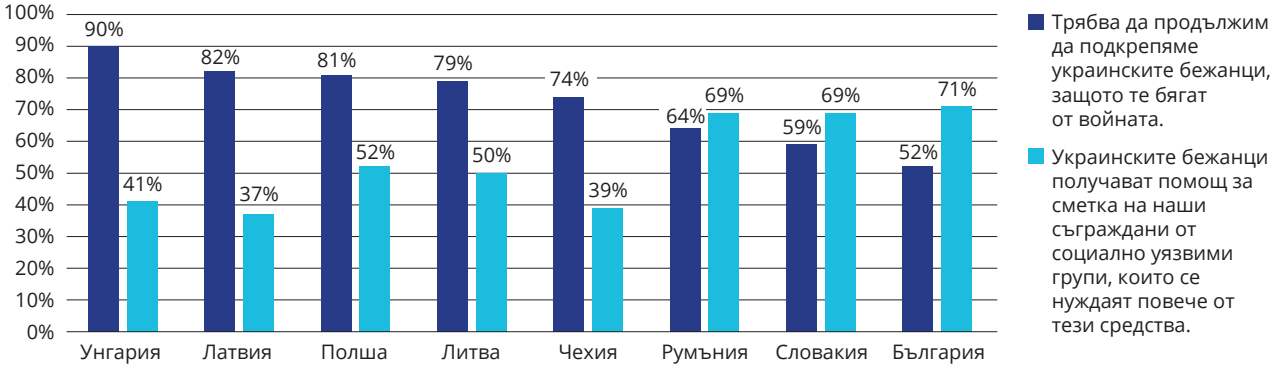
от нея – мнение, изразено от 71% от анкетираните, което е най-високият процентен пункт в изследваните страни от ЦИЕ. Освен това българите са най-малко склонни сред респондентите от Централна и Източна Европа да се съгласят с необходимостта от продължаваща подкрепа за украинските бежанци, тъй като само 52.2% мислят по този начин в сравнение с резултата, измерен в Унгария, например, който достига 89.7 %.

Фигура 4. Подкрепа за предоставянето на военно оборудване на Украйна

Източник: GLOBSEC Trends 2023.

Фигура 5. Подкрепа за украинските бежанци

Източник: GLOBSEC Trends 2023.

Западът, демокрацията и ценностите на България: Несигурна съвместимост

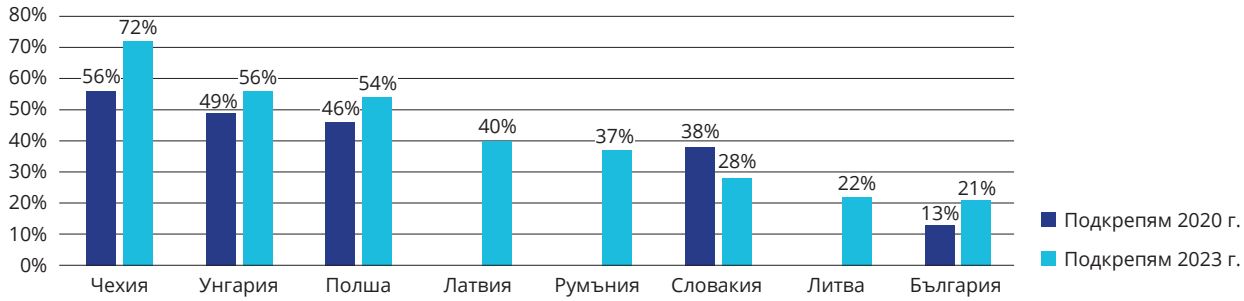
Традиционно разделената лоялност и идентичност на България между Запада и Изтока – между Западна Европа като пример за прогрес и Русия като културно и емоционално близка „спасителка“ (на базата на исторически изкривени представи за привидно взаимноизгодните руско-български връзки), се запазва в дългосрочен план. Тези тенденции се проявяват и потвърждават от данните от проучванията на общественото мнение през 2023 г. От една страна, повече българи (59.7%) смятат, че Западът не застрашава ценностите на страната, отколкото че ги застрашава (30.4%). Въпреки това почти сходен дял от 53.2% смятат, че и Русия не представлява ценностно предизвикателство, докато значителен процент от 71.9% не възприемат Китай като заплаха.

В сравнителен план, с изключение на Словакия, страните от ЦИЕ са много по-малко склонни от България да заявят, че западните общества и техният начин на живот представляват заплаха. Например само 17.2% от чешките респонденти възприемат такава заплаха. Обратно, **българите са сред жителите на Централна и Източна Европа, които се чувстват най-малко застрашени в ценностен план от Русия и Китай:** 53.2% от българските респонденти и 57.6% от унгарските респонденти оценяват Москва като незастрашаваща, които са най-високите резултати в региона. По същия начин 71.9% от българите и 72.2% от румънците не възприемат ценностна заплаха от страна на Китай, което е най-високият дял в ЦИЕ.

Нивото на одобрение на световните политици допълнително разкрива демократичните и автократичните наклонности на българите. Въпреки липсата на интензивни връзки и обмен между България и Франция, **френският президент Еманюел Макрон получава най-високо одобрение сред българските респонденти**, достигайки 57.4%. Президентът на САЩ Джо Байдън получава най-малко положителни оценки, а украинският президент Володимир Зеленски получава второто най-ниско одобрение в България в рамките на ЦИЕ (след Словакия). В контраст, най-изявените авторитарни лидери, сред които **руският президент Владимир Путин, китайският президент Си Дзинпин и унгарският министър-председател Виктор Орбан, получават най-високо одобрение сред анкетираното българско население, отколкото във всички останали държави от ЦИЕ-8,** като събират съответно 32.1%, 35.6% и 48.3%. Този резултат потвърждава дългогодишната тенденция, според която българите са склонни да демонстрират най-високо ниво на доверие към Путин в сравнителен план (въпреки че в абсолютна стойност се наблюдава спад на положителните оценки за руския президент). Например през 2020 г. проучване на изследователския център „Пю“ показа, че анкетираното българско население поддържа най-високо ниво на одобрение спрямо Владимир Путин, докато средно 60% от анкетираните в 34 държави по света заявяват, че нямат доверие в кремълския лидер, че ще постъпи правилно в международните отношения.[8]

Тези резултати могат да се свържат с **недостатъчно широкото съгласие на българите – 49.7%, че либералната демокрация е добра за страната**, подсилено от ширещата се пропаганда, подкрепяна от Кремъл, в полза на „традиционните“ ценности и срещу „елитарния либерален глобализъм“. В сравнение, 61% от анкетираните унгарци и 79.1% от анкетираните чехи изразяват положително мнение за либералната демокрация. Демокрацията като цяло (тоест без определението „либерална“) обаче получава по-положителна оценка в България и в региона. Неудобството на българите по отношение на ключов елемент на либерализма – насърчаването на правата на малцинствата, се наблюдава във факта, че **българските респонденти показват най-ниското ниво на съгласие в рамките на ЦИЕ по отношение на важността на спазването на правата на ЛГБТИ общността.** Едва 20.5% подкрепят тези права, докато за сравнение 71.7% от анкетираните чехи и 55.9% от анкетираните унгарци подкрепят тези права. В същото време 49% срещу 29.9% смятат, че крайно десните националисти представляват заплаха за българските ценности и национална идентичност. Това показва, че около половината от населението на България внимава за екстремистки идеологии, чието разпознаване може потенциално да ограничи влиянието и по-нататъшното електорално разрастване на проруската, крайнодясна партия „Възраждане“.

Фигура 6. Подкрепа за правата на ЛГБТИ общността

Източник: GLOBSEC Trends 2023.

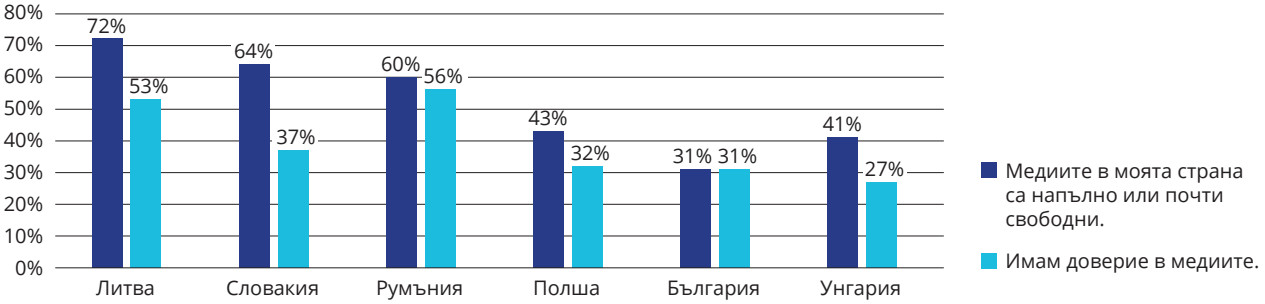
Медии и правителство: Недоверието изглежда необратимо

Дългогодишното недоверие на българите към медиите и правителството се запазва в тенденциите на общественото мнение през 2023 г. Разочарованието от политическата власт се изразява в големия дял от 70% от анкетираните, които не вярват на правителството, и 80%, които нямат доверие в парламента. 58.8% от респондентите изразяват мнение, че медиите в страната не са свободни, което **нарежда България на първо място в ЦИЕ по недоверие към медиите**. 63.7% не изразяват доверие в „мейнстрийм медиите“, в частност.

Въпреки това се забелязва противоречива тенденция, при която традиционните медии все още са основният източник на информация за българското население. По-голямата част от българските респонденти (57%) се информират предимно от най-големите телевизионни канали, сред които bTV, NOVA и БНТ. Не се наблюдават съществени различия в този модел въз основа на демографските показатели. Например възрастта не е значим индикатор за отклонение от тенденцията за информиране от основните телевизионни канали, тъй като преобладаващото мнозинство от 80-90% във всички възрастови групи, образователни нива и видове населени места редовно или понякога гледа тези канали.

Освен това убежденията на българите за това кой оказва влияние върху медийната среда в страната могат да се разминават с реалните обстоятелства. **Много повече българи (45.4 %) смятат, че Западът оказват влияние върху медийната среда, отколкото Русия (само 12% споделят това мнение), а никой не смята, че Пекин осъществява влияние**. В противовес на това обществено възприятие (само по себе си формирано от кремълската пропаганда), изследванията показват, че руското медийно влияние в България се е увеличило, засилвайки проруските настроения и създавайки допълнително разделение в българското общество. Информационната екосистема в България, която дава възможност за разпространение на прокремълски послания, се характеризира с широк спектър от проруски участници, които взаимно публикуват дезинформационните си послания. Те включват както политически свързани кръгове (като националистическата партия „Възраждане“ и Българската социалистическа партия), така и групи от граждани с проруски виждания, които стават част от стратегията на Русия за култивиране на непрозрачни местни мрежи за влияние. Последните са подпомагани и направлявани от враждебните медийни проекти на руското посолство в София, което е възприело стратегия на агресивна намеса в местната информационна среда.[9]

Фигура 7. Свобода на медиите и доверие в тях

Източник: GLOBSEC Trends 2023.

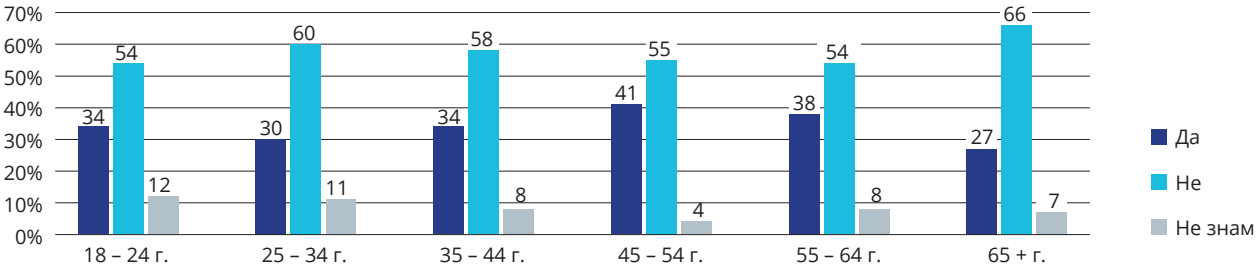
Демографски особености: Очаквайте неочакваното

Обособяването на резултатите от проучването по ключови социологически признаци, включително възраст, пол, ниво на образование, местоживеене и размер на населеното място, разкрива редица неочаквани от социологическа гледна точка модели, които не отговарят на установените предположения.

- Първо, въпреки че в социологическите изследвания се наблюдава обща тенденция към приписване на най-младата, социологически релевантна възрастова група (18-24-годишни), състояща се от представители на поколение „Z“, на социално-либерални възгледи, в България тази тенденция не е емпирично устойчива (както и в други страни).[10] Вместо това **най-младите пълнолетни българи не се отличават със значително по-прогресивни и демократични политически позиции, като допълнително проявяват социално консервативни възгледи**. Това би могло да се обясни със съществуващата сред младите хора известна объркаността по отношение на политиката и социалните тенденции, както и с понижаващите се образователни стандарти и с медийната дезориентация. Въпреки че младите поколения са по-напреднали в използването на цифровите технологии, това не обуславя непременно способността им да отсяват качествената информация от дезинформацията.

Мненията на по-младите респонденти за това кой е отговорен за войната в Украйна не се различават коренно от средностатистическите оценки на останалите възрастови групи. 38.4% от анкетираните 18-24-годишни младежи и 40.4% от 25-34-годишните смятат, че Западът или Украйна имат вина (46.7% от цялото анкетирано българско население споделя тази позиция). Противоречиви тенденции характеризират и отношението на младите хора към Русия. От една страна, сред най-младата възрастова група е най-малко вероятно Русия и Китай да бъдат възприемани като основни стратегически партньори на България, като събират одобрение от съответно 12.3% и 1.9%. За сравнение, най-възрастното поколение (65+) е най-склонно да посочи тези две авторитарни държави като партньори за България, като Москва получава 37.1%, а Китай – 11.1% одобрение. Най-младите възрастови групи (18-24 и 25-34-годишните) освен това са най-малко склонни да смятат, че Западът е заплаха за националната идентичност и ценности, докато най-възрастните поколения (55-64 и 65+), обратно, са най-склонни да смятат Запада за заплаха. От друга страна обаче, най-младите поколения не са най-осторожни спрямо руските заплахи за сигурността. В контраст, 45-54-годишните и 55-64-годишните демонстрират най-високи нива на възприемане на заплаха от страна на Кремъл, възлизащи съответно на 40% и 38%. Освен това 25-34-годишните (46%) и 45-54-годишните (46%) смятат Русия за по-застрашаваща в ценностен план, отколкото 18-24-годишните (35%).

Фигура 8. Възприемане на Русия като заплаха от българските респонденти според възрастовите групи

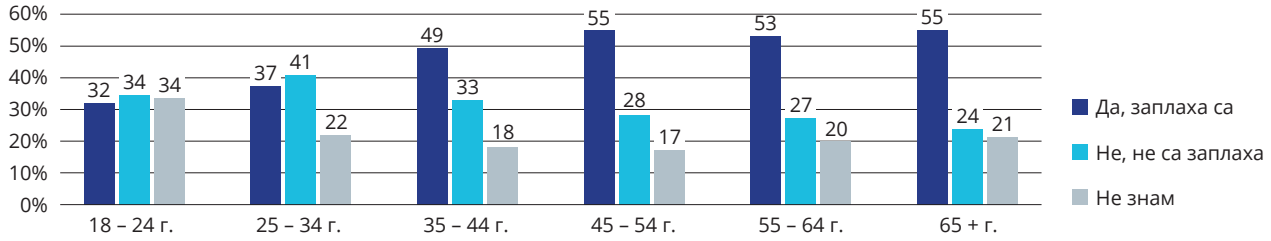

Източник: IGA въз основа на резултатите от GLOBSEC Trends 2023.

Друга изненадваща тенденция показва, че **преобладаващата част от 70% от възрастовата група 18-24 години и 72% от възрастовата група 25-34 години смятат, че ЕС „ни диктува какво да правим, без България да има влияние да промени това“**. Този неочакван скептицизъм противоречи на предположението, че по-младите поколения би трябвало да са по-оптимистични за възможностите, които ЕС предлага, като се има предвид, че те са прекарали по-голямата част или целия си съзнателен живот в условията на пълноправно европейско членство на България и свързаните с това перспективи за пътуване, работа и обучение в други държави членки. Може да се предположи, че недостатъчната информираност на младежите е резултат от няколко фактора: много от представителите на младежите на възраст 18-24 години не са били свидетели на процеса на присъединяване като ключова национална цел през 90-те и 2000-те години; че политическите власти не са обяснявали последователно и енергично ползите от членството в ЕС, като през цялото време националистическият дискурс набира скорост.

Подобни фактори могат да обяснят и хладната подкрепа на младите поколения за демокрацията. **Над половината от респондентите от възрастовата група 18-24 години са най-склонни да се съгласят – в сравнение с всички останали възрастови групи, че наличието на силен лидер, който да не трябва да се занимава с парламент и избори, е добра перспектива за България**, като надхвърлят с един процентен пункт подкрепата за това твърдение сред възрастовата група 65+. Освен това 18-24-годишните постигат същия резултат заедно с 65+-годишните в одобрението на демокрацията, възлизащо на 70%, което обаче е по-високо в останалите възрастови групи. 18-24-годишните и 25-34-годишните са също така най-малко склонни да се съгласят, че крайно десните националисти представляват заплаха за националната идентичност и ценности – съответно само 32% и 37%, докато всички останали възрастови групи възприемат по-голяма заплаха от националистическия сектор. Освен това най-младите поколения не са много по-критични към Путин в сравнение с по-възрастните респонденти. Липсата на добре развито гражданско образование в средното училище за значението на прехода към демокрация след 1989 г. (макар и непълноценно осъществен) вероятно е допринесла за по-слабото разбиране на стойността на демокрацията сред младите хора.

Фигура 9. Възприемане на крайнодесните националисти като заплаха от българските респонденти в зависимост от възрастовите групи

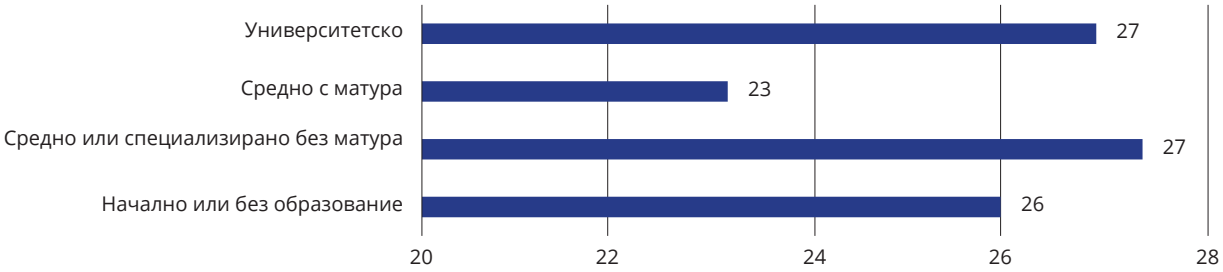
Източник: IGA въз основа на резултатите от GLOBSEC Trends 2023.

Не на последно място, най-младото поколение се характеризира с едни от най-консервативните социални възгледи. **Възрастовата група от 18 до 24 години заема особено традиционни позиции по отношение на правата на ЛГБТИ,** тъй като над половината от анкетираните в тази група (55%) смятат, че ЛГБТИ е неморална и упадъчна идеология. Този резултат е надминат с 4 процентни пункта само от възрастовата група над 65 години.

- Друга, по-малко предсказуема тенденция показва, че **притежаването на диплома за висше образование не гарантира непременно по-нюансирани и информирани възгледи, водещи до заемане на прозападни и прогресивни позиции**.[11] Хората с висше образование са наистина по-опитни в политическо отношение и по-склонни да подкрепят демократичните ценности. И все пак, когато има 1) ограничена обществена дискусия по дадена тема (например за Китай), 2) или широко разпространена пропаганда (за Запада, либералните ценности) и ако не се полагат целенасочени усилия за информиране от качествена информация, дълбоко вкоренените национални убеждения се затвърждават и образованието като променлива придобива по-малка тежест.

Нивото на образование не е показател за оценка на войната на Русия срещу Украйна. **Еднакъв дял (43%) от лицата с висше и средно образование обвиняват Украйна или Запада за предполагаемото подстрекаване на войната**. Не се наблюдават и изключително широки граници в начина, по който се гледа на Путин в зависимост от образователното равнище. Противоречива тенденция обаче се очертава по отношение на Русия като цяло. От една страна, анкетираните с висше образование са много по-склонни от останалите възрастови групи да виждат в Русия заплаха в сферата на сигурността и културата – съответно 42% и 49%. В същото време еднакъв брой (29%) от лицата с основно или без образование и тези с висше образование възприемат Запада като заплаха. Освен това нивото на образование не води до разлики в предпочитанията към Русия като стратегически партньор, тъй като 27% от лицата с висше образование, 26% от лицата с начално или без образование, 27% от респондентите със средно образование без матура и 23% от респондентите, притежаващи диплома за средно образование с матура, са еднакво склонни да определят Москва като стратегически партньор.

Фигура 10. Предпочитания към Русия като стратегически партньор според българските респонденти в зависимост от нивото на образование

Източник: IGA въз основа на резултатите от GLOBSEC Trends 2023.

В политически план **висшето образование може да обуслови по-добра информираност и подкрепа за демокрацията**. Респондентите с най-висок образователен ценз са много по-малко склонни от останалите да одобряват силен лидер, който да не трябва да се занимава с парламент и избори, като добър вариант за България: 33% мислят така в сравнение с 45% от анкетираните със средно образование и 53% от анкетираните с основно или без образование. Освен това много повече анкетирани българи с висше образование (63%) виждат в крайно десните националисти заплаха за националната идентичност и ценности, отколкото всички останали.

По отношение на социалните въпроси обаче висшето образование не гарантира либерални възгледи, тъй като **респондентите, притежаващи диплома за висше образование, са по-склонни да поддържат традиционни позиции по отношение на ЛГБТИ и да ги определят като неморална идеология, отколкото тези със средно образование** (52% срещу 49%).

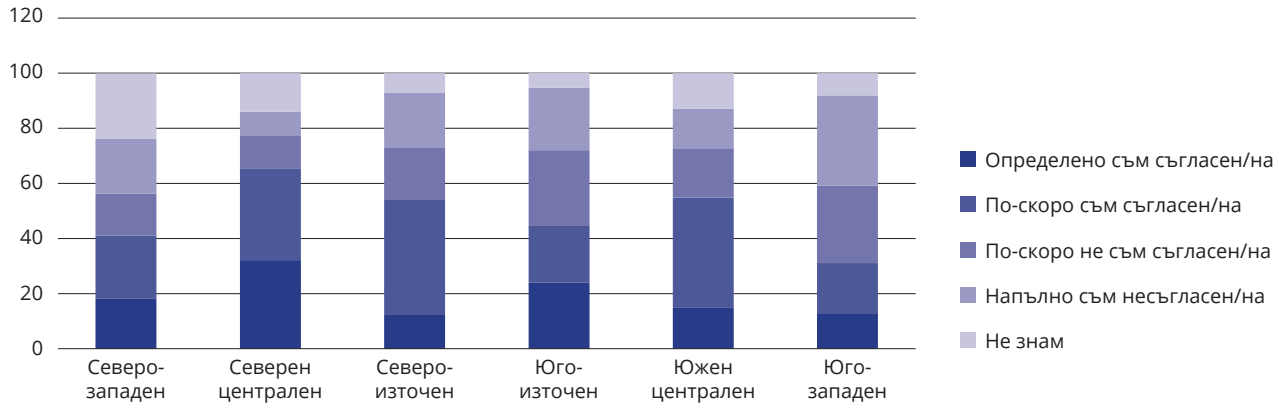
- Не на последно място, социологическата диференциация по местоживеене, определена на регионална основа и обхващаща шестте основни региона на България (Северозападен, Северен централен, Североизточен, Югоизточен, Южен централен и Югозападен), може да очертае тенденции в общественото мнение, които се различават от средните за страната. Очертава се последователна и неизследвана досега закономерност, според която **жителите на Северния централен регион поддържат най-консервативни, антизападни и антидемократични възгледи, докато тези, които живеят в Югозападния и Североизточния регион, са с подчертано по-прогресивни възгледи**. Тази диференциация може да се обясни с факта, че Югозападният регион включва София като най-големия, най-богатия и обикновено най-напредничав град. От друга страна, Северният централен регион – заедно с Южния централен, вече изпреварва Северозападния като най-беден български регион според БВП.[12] Отвъд факторите, свързани с икономическото развитие и равнището на доходите, са необходими допълнителни етнографски изследвания, за да се обяснят особените нагласи в Северния централен регион.

Жителите на Североизтока са най-благосклонни към оставане в ЕС – 80% изразяват тази позиция. **Североизточният и Югозападният регион са най-положително настроени и към продължаване на членството на България в НАТО** (в случай на хипотетичен референдум), където подкрепата за тази позиция надхвърля 60%, докато в Северния централен и Северозападния регион тя е най-ниска и достига около 40%.

Що се отнася до войната на Русия срещу Украйна, **само 28.6% от жителите на Северна централна България – най-ниският дял от всички региони, смятат, че Москва е отговорна за войната**, като тази оценка се споделя от 53% от респондентите на Северозапад. По-малко жители на Северния централен регион, отколкото в което и да е друго населено място, смятат, че Русия представлява заплаха за България – едва 27%, докато в Югозападния регион така мислят 48.7% от респондентите. Жителите на Североизточния и Югозападния регион освен това изпреварват с 10% респондентите от другите региони в оценката си за Китай като заплаха.

Схващането, че западните общества и техният начин на живот представляват заплаха за националната идентичност и ценности, е най-силно застъпено в Северна централна България (37.5%). Повече респонденти в този регион в сравнение с всички останали също така смятат, че либералната демокрация е заплаха (32.8%). Твърдението, че силен лидер, който да не се съобразява с парламент и избори, е добър за България, получава най-голямо одобрение в Северния централен регион (65%), докато най-ниско одобрение на това твърдение, възлизащо на 31%, е регистрирано в Югозапада. Социално-консервативните възгледи също преобладават в Северна централна България. 58% от жителите регистрират категорично неодобрение на ЛГБТИ като упадъчна и неморална идеология.

Фигура 11. Силен лидер, който не трябва да се занимава с парламент и избори, е добър за България, според българските респонденти в зависимост от местоживеенето (регион)

Източник: IGA въз основа на резултатите от GLOBSEC Trends 2023.

Заключение:
Може ли да се променят нагласите?

Позиционирането на България в сравнителен контекст с другите държави от ЦИЕ разкрива ярки тенденции, които категоризират българите като най-малко благосклонни към Запада, неговите институции, стратегически възгледи и ценности и като най-възприемчиви спрямо политиките и дискурса на Русия и Китай. Идейното разграничаване на българите от евроатлантическите им съюзници придобива допълнително значение в условията на агресивната война на Кремъл срещу Украйна, която представлява цивилизационно предизвикателство за либералния, обвързан с правила международен ред, тъй като придържането на София към споделените ценности и позиции в рамките на ЕС и НАТО може да бъде поставено под съмнение.

Трансформацията на дълбоко вкоренените нагласи е труден и дълъг процес, което изисква от политическото и гражданското лидерство да разчупи традиционните разбирания и да създаде нови ориентири. За тази цел борбата с чуждестранната пропаганда от авторитарните държави и подобряването на медийните стандарти могат да създадат условия за качествени дискусии. Политиките в областта на историята и паметта също имат решаващо значение за формирането и поддържането на обществените възприятия, като съществува спешна необходимост от създаване на институционална и образователна рамка за оценка, изследване, преподаване и повишаване на осведомеността за комунистическото минало на България и за по-голямата, като цяло неблагоприятна роля на Русия в критични епизоди от българската история.[13] Само по този начин могат да бъдат демистифицирани благоприятните за Русия пропагандни изкривявания на българските нагласи, основани на фалшифицирани исторически разкази. Така може да се възстанови равновесието на симпатиите в посока към демократичния Запад и да се смекчат предпочитанията към автократичния Изток.

В тази връзка се открояват следните препоръки:

- **Обективният подход към историческата памет и самосъзнание трябва да се популяризира по последователен начин** и да бъде част от стратегическите комуникации, които да предоставят положителни послания за миналото на България и нейната бъдеща посока.
  - ✓ Трябва да се създадат информационни кампании, които да подчертаят предимствата на членството на България в ЕС и НАТО и стратегическото, икономическото и цивилизационното значение на това, че страната е част от евроатлантическата общност.

- **Чуждестранната дезинформация, която възхвалява достойнствата на авторитаризма и сътрудничеството с „Изтока“**, трябва да бъде широко призната и приета от политическия елит като заплаха за националната сигурност и благосъстоянието на обществото.

- **Националното обществено радио и телевизия следва да бъдат насърчавани и подкрепяни като основен стълб на качествената журналистика** (срещу разпространението на чуждестранна дезинформация в социалните/онлайн/печатни медии) въз основа на финансова и редакционна независимост.

- **Определяне на конкретна аудитория и разработване на информационни кампании, кампании за медийна грамотност и изграждане на капацитет,** насочени по-специално към 1) „колебаещите се“ (групи в обществото, които нямат силни идеологически възгледи и поради това са по-възприемчиви към качествена информация) и 2) младежите (като се има предвид, че нагласите на следващите поколения ще определят бъдещата политическа ориентация на България).
  - ✓ Кампаниите за медийна грамотност трябва да се провеждат в различни части на България и да са съобразени с регионалните особености и уязвимости.

- **Насърчаване на историческата грамотност в обществото** чрез развиване на ефективна историческа комуникация и развенчаване на руските изкривявания на българската история, които се опитват да обосноват днешните двустранни отношения чрез привидно вечната, неразрушима и взаимноизгодна „славянска връзка“.
  - ✓ Експертната информация за историята трябва да се представя на обществеността по творчески и ангажиращ начин, например чрез специални подкастове и страници в социалните медии, разработени и координирани от изследователи в областта на историята.
  - ✓ Следва да се насърчи разработването на политики, съобразени с историческите аспекти, като историците се включват по-последователно в процеса на изготвяне на политически решения.

Референции

[1] Хайду, Д., и др., 2023 г., *Глобсек тенденции 2023: Все още обединени заедно*, Глобсек, стр. 4.

[2] Европейска комисия (Генерална дирекция „Комуникации“), 2018 г., *Специално проучване на Евробарометър № 479: Бъдещето на Европа*, стр. 13.

[3] НАТО (отдел „Публична дипломация“), 2023 г., *Проучване на аудиторията на НАТО: резултати от допитването преди срещата на върха през 2023 г.*, стр. 6.

[4] Филипова, Р., 2023 г., *История под прицел. Руската историческа дезинформация, политики на паметта в България и уроци за справяне с миналото от Централна и Източна Европа*, Институт за глобални анализи

[5] Филипова, Р., 2023 г., „България: поглед към Тайван през китайската призма“ в Шималчик, М., и др., *Отвъд „дъмплинг“ алианса: Проследяване на отношенията на Тайван с Централна и Източна Европа*, Централноевропейски институт за азиатски изследвания, стр. 30-35.

[6] Филипова, Р., 2022 г., *България: във все по-близка прегръдка с китайската академична общност*, China-Europe Academic Engagement Tracker.

[7] Филипова, Р., 2022 г., *Войната в Украйна и балансовият акт на България*, Eurozine.

[8] Хуанг, К. и Ча, Д., 2020 г., *Русия и Путин получават ниски оценки в световен мащаб*, Pew Research Center.
Уайк, Р., и др., 2019 г., *Европейското обществено мнение три десетилетия след падането на комунизма*, Pew Research Center, стр. 64.

[9] Филипова, Р. и Шопов, В., 2022 г., *Авторитарните сили в медийна офанзива по време на война. Информационното влияние на Русия, Китай, Турция, Иран и държавите от Персийския залив в Югоизточна Европа*, Медийна програма „Конрад Аденауер Щифтунг“ за Югоизточна Европа, стр. 30.

[10] Появиха се доказателства, че представителите на поколението Z могат да имат консервативни възгледи (например за ролята на жените в обществото) и да предпочитат силното лидерство пред демокрацията: Макленан, Д., Рос Манзо, У., 2022 г., *Защо поколението Z може да не е толкова прогресивно, колкото повечето мислят*, The Hill.
Освен това очакванията, че дигиталните умения на младите хора могат да им помогнат да се ориентират по-добре в онлайн средата, бяха смекчени от проучвания, които показаха, че бъдещите млади гласоподаватели нямат умения да преценяват надеждността на информацията в онлайн пространството: Спектър, Ц., 2019 г., *Учениците в гимназилен етап не са подготвени да оценят достоверността на информацията в интернет, според изследователи от Станфорд*, Stanford News.

[11] Относно оспорването на предположението за корелация между завършването на университет и по-либералните възгледи: Симон, Е., 2022 г., „Демистифициране на взаимовръзката между висшето образование и либералните ценности: анализ на нагласите сред братя и сестри във Великобритания от 1944 до 2020 г.“, *The British Journal of Sociology*, 73(5), стр. 967-984

[12] Каменова, А., 2023 г., „Остава ли българският Северозапад най-бедният регион в страната и в ЕС?“, *Българско национално радио*, 6 април 2023 г.
24 часа, 2023 г. „Най-бедната област в България вече е Хасково“, 31 януари 2023 г.

[13] За повече информация относно реформирането на политиката на паметта и образованието по история в България вж. Филипова, Р., 2023 г., „Пътят напред за миналото на България в условията на социално разделение“, *История под прицел. Руската историческа дезинформация, политики на паметта в България и уроци за справяне с миналото от Централна и Източна Европа*, Институт за глобални анализи.

t: +359 887 760 787
e: info@globalanalytics-bg.org
w: www.globalanalytics-bg.org
f: InstituteforGlobalAnalytics
in: www.linkedin.com/company/79841057